

HELENA SŁOTWIŃSKA

RÓŻNE FORMY POBOŻNOŚCI LUDOWEJ W KATECHEZIE

Kongregacja do Spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, chcąc dowartościować różne formy pobożności ludowej, a równocześnie określić ich podrzędną rolę w stosunku do czynności liturgicznych, wydała w 2002 r. odpowiedni dokument pt. *Direttorio su pietà popolare e liturgia. Principi e orientamenti*¹ W dokumencie tym napisano, że „termin «pobożność ludowa» oznacza różne manifestacje kultyczne o charakterze prywatnym lub wspólnotowym, które w ramach wiary chrześcijańskiej są przeważnie wyrażane nie na sposób liturgii, lecz w formach wywodzących się z ducha poszczególnych narodów lub grup społecznych i ich kultury” (DPLiL 9).

Związek między liturgią a pobożnością ludową istniał od bardzo dawna. Już w czasach apostoelskich te formy kultyczne wzajemnie się przenikały. Bardzo wiele różnych form pobożności ludowej powstało i rozwinęło się w średniowieczu. W tym czasie liturgia inspirowała i wzbogacała formy pobożności ludowej, a równocześnie formy tej pobożności przyjmują się w liturgii i łączą się z nią. Daje się jednak zauważyć zjawisko dualizmu między liturgią i pobożnością ludową, które przetrwało przez całe wieki. Historia ukazuje, że właściwa relacja między liturgią a pobożnością ludową uległa zaburzeniu wówczas, gdy wśród wiernych zanikła świadomość podstawowych wartości liturgii. Ten brak równowagi we wzajemnej relacji liturgii i pobożności ludowej przynosi szkodę przede wszystkim liturgii. „Trzeba je więc stale korygo-

Dr hab. HELENA SŁOTWIŃSKA – adiunkt Katedry Katechetyki Psychologiczno-Pedagogicznej w Instytucie Teologii Pastoralnej KUL; adres do korespondencji – e-mail: helena.slotwinska@kul.lublin.pl

¹ Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*. Przeł. J. Sroka. Poznań 2003 (dalej cyt.: DPLiL).

wać przez właściwą i wytrwałą katechezę oraz duszpasterstwo” (DPLiL 49). Katecheza zatem staje się uprzywilejowanym miejscem dla omawiania różnych form pobożności ludowej, aby nie były one zagrożeniem dla liturgii, ale do niej przygotowywały i prowadziły.

Artykuł niniejszy ze względu na wymagania dotyczące ograniczeń objętościowych, które stawia Redakcja „Roczników Teologicznych”, uwzględniła tylko dwa okresy liturgiczne, tj. Adwent i Boże Narodzenie. Pozostałe okresy liturgiczne będą tematem następnych opracowań i ukażą się w kolejnych zeszytach.

1. NAJWAŻNIEJSZE FORMY POBOŻNOŚCI LUDOWEJ Z OKRESU ADWENTU I BOŻEGO NARODZENIA, KTÓRE NALEŻY UWZGLĘDNIĄĆ W KATECHEZIE

W pierwszym okresie roku liturgicznego, czyli Adwencie, praktykowane są „różne formy pobożności ludowej, które umacniały wiarę ludu i z pokolenia na pokolenie przekazywały świadomość podstawowych treści tego okresu liturgicznego” (DPLiL 97). Są to przede wszystkim: wieniec adwentowy, procesje adwentowe, nowenna przed Niepokalanym Poczęciem Najświętszej Maryi Panny i przed Bożym Narodzeniem oraz żłóbek.

Wieniec adwentowy, który tworzą cztery świece i zielone gałązki, praktykowany jest zwłaszcza w krajach germańskich i północnoamerykańskich, ale i u nas także coraz częściej przyjmuje się jako element dodatkowy na czas Adwentu, zarówno w kościele, przy ołtarzu, jak i w chrześcijańskich rodzinach.

W okresie Adwentu pobożność ludowa swoją cześć dla Najświętszej Maryi Panny, Matki Zbawiciela, przejawia głównie w dwóch nowennach, a mianowicie w nowennie przed Jej Niepokalanym Poczęciem i przed Bożym Narodzeniem.

Strukturę Nowenny przed Uroczystością Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny tworzą przede wszystkim: teksty biblijne (Rdz 3, 15; Łk 1, 28; 1, 31-33)², homilia, odpowiednie pieśni maryjne, różne modlitwy, np.

² Por. DPLiL 102.

prośby z I i II Nieszporów Uroczystości Niepokalanego Poczęcia³, po wcześniejszej pieśni Maryi „Magnificat” (Łk 1, 46-55).

Nowenna przed Bożym Narodzeniem (od 15 do 23 grudnia) miała przede wszystkim przybliżyć wiernym treści liturgii tego okresu. Obecnie wypada w tym czasie uroczystie odprawiać Nieszpory, z homilią, wykorzystując szczególnie tzw. wielkie antyfony (DPLiL 103).

Zwyczaj urządzania małych żłóbków w rodzinach chrześcijańskich, a także w kościołach, to także ważna forma pobożności ludowej w okresie Adwentu. Forma ta znana jest już od starożytności chrześcijańskiej.

Oprócz Adwentu także w okresie Bożego Narodzenia pobożność ludowa ma różne formy, w których przejawia swoje uczucia religijne. Do najbardziej znanych należą: robienie żłóbków z Dzieciątkiem Jezus, strojenie choinek, wieczera wigilijna, nabożeństwo wigilijne, święto Świętej Rodziny, Świętych Młodzianków, dzień 31 grudnia, uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki Maryi (1 stycznia), uroczystość Objawienia Pańskiego oraz święto Chrztu Pańskiego i Ofiarowania Pańskiego.

Przy żłóbku domowym można urządzić nabożeństwo rodzinne, podczas którego czyta się Ewangelię o Narodzeniu Jezusa i o pasterzach przy żłóbku (Łk 2, 1-20), śpiewa kolędy, a także prowadzi się modlitwę spontaniczną. Równie dobrym czasem na nabożeństwo rodzinne jest strojenie choinki bożonarodzeniowej, a także – już w okresie Bożego Narodzenia – wieczorne spotkania rodzinne przy choince.

W czasie wieczery wigilijnej ważne miejsce powinno zająć błogosławieństwo stołu połączone z dziękczynieniem za dar pokarmu oraz z czytaniem fragmentu Ewangelii o Bożym Narodzeniu. Do tego obrzędu dołącza się jeszcze modlitwę za nieobecnych, a szczególnie za zmarłych, i w końcu zgromadzeni składają sobie życzenia świąteczne, których tematem winny być takie dobra, jak radość i Boży pokój, który Chrystus przyniósł na świat. Natomiast przed Pasterką zalecana jest Liturgia Godzin albo nabożeństwo wigilijne, na które składają się śpiewy i czytania biblijne; zaleca się także inne elementy pobożności ludowej (por. DPLiL 110).

Poza tym z okazji sprawowania czynności liturgicznych można niekiedy stosować pewne elementy z pobożności ludowej. Na przykład po Pasterce „wierni mogą ucałować figurkę Dzieciątka Jezus i uczestniczyć w jej procesjonalnym przeniesieniu do żłóbka umieszczonego w kościele lub w przyległej kaplicy” (DPLiL 111). Natomiast w święto Świętej Rodziny zachęca się całe

³ Zob. *Liturgia Godzin*. T. I. Poznań 1982 (dalej cyt.: LG) s. 975-976, 985-986.

rodziny do wspólnego uczestnictwa w Eucharystii. W ten sposób będą one wspominać pielgrzymkę Józefa, Maryi i Dzieciątka Jezus do Jerozolimy, na święta Paschy⁴ Godne zalecenia w to święto jest także odnowienie zawierzenia rodzin opiece Świętej Rodziny oraz udzielenie im błogosławieństwa⁵, jak również pobłogosławienie dzieci⁶ i narzeczonych⁷ Święto to jest także bardzo odpowiednim czasem do odnowienia przyrzeczeń małżeńskich męża i żony, złożonych w dniu ich ślubu, a nawet do zapisania się do Stowarzyszenia Świętej Rodziny⁸ W święto Świętych Młodzianków bardzo właściwe wydaje się być nabożeństwo z błogosławieństwem dzieci, w czasie którego czyta się ponadto Ewangelię o pomordowaniu dzieci betlejemskich przez Heroda⁹ oraz odmawia się odpowiednie wezwania modlitewne za dzieci cierpiące przemoc, wykorzystywane seksualnie i nie mające dostępu do nauki oraz za ofiary aborcji. Dzień 31 grudnia (św. Sylwestra) – zakończenie Roku Pańskiego jest dniem refleksji nad przemijaniem, co nadaje nabożeństwu tego dnia charakter pokutny i dziękczynny. Pierwszy dzień Nowego Roku Pańskiego, 1 stycznia – Uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki Maryi, jest przeżywany jako „Świątowy Dzień Pokoju” Tematem tej uroczystości jest zatem dar pokoju oraz prawda, że „nowy rok” pozostaje pod władzą Chrystusa. W sposób szczególny w tym dniu jest zalecany hymn „O Stworzycielu Duchu, przyjdź” „gdyż Duch Pański kieruje myślami i działaniem poszczególnych wiernych oraz wspólnot chrześcijańskich w ciągu całego roku” (DPLiL 116). Należy jeszcze zauważyć, że dość liczne tradycje i wyrazy pobożności ludowej wyrosły wokół uroczystości Objawienia Pańskiego (Trzech Króli). Do godnych polecenia należy zaliczyć: uroczystą zapowiedź Paschy i głównych świąt roku liturgicznego, „dary Epifanii” (składanie sobie darów z okazji tego święta), błogosławienie domów przez znaczenie ich drzwi krzyżem Chrystusa, cyfrą nowego roku oraz tradycyjnymi inicjałami świętych Mędrców (K+M+B), różne inicjatywy misyjne (kolędniczy misyjni) oraz wyznaczanie świętych patronów człon-

⁴ Por. Łk 2, 41-42.

⁵ *Obrzędy Błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. T. II. Katowice 1994 (dalej cyt.: OBi) s. 253 nn. – „Obrzęd błogosławieństwa rodzin w okresie Narodzenia Pańskiego”

⁶ Tamże t. I: „Obrzędy błogosławieństwa dzieci” s. 67 nn.

⁷ Jw. t. I s. 93 nn.

⁸ Stowarzyszenie Świętej Rodziny zostało powołane do istnienia przez papieża Leona XIII listem apostolskim *Neminem fugit* (14.06.1892). Tekst w: *Leonis XIII Pontificis Maximi Acta* XII. Romae 1893 s. 149-158. Następnie zostało potwierdzone przez papieża Jana Pawła II dekretem *Pontificium Consilium pro Laicis* (25.11.1987).

⁹ Zob. Mt 2, 13-18.

kom różnych stowarzyszeń¹⁰ W święto Chrztu Pańskiego należy szczególnie zaakcentować pokropienie wiernych przed Mszą świętą¹¹, wskazując na związek tego obrzędu z chrztem świętym. Pobożność ludowa do okresu Bożego Narodzenia włącza jeszcze święto Ofiarowania Pańskiego (Matki Bożej Gromnicznej). Ważnym obrzędem sprawowanym w to święto jest poświęcenie świec (gromnic) i procesja z tymi świecami. Nawiązaniem do obrzędu, jakiemu poddała się Maryja po urodzeniu Jezusa¹², jest zrodzony zwyczaj stosowania obrzędu oczyszczania matek po urodzeniu dziecka. Odnowione *Obrzędy Błogosławieństw* przewidują „Obrzęd błogosławieństwa kobiet przed urodzeniem dziecka”¹³ i „Obrzęd błogosławieństwa kobiety po urodzeniu dziecka”¹⁴ *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii* szczególnie zaleca ten pierwszy obrzęd w tym celu, aby matka i jej rodzina oraz krewni „włączyli się w ducha modlitwy Kościoła, jednocząc się w wierze i miłości w prośbie o dobre wykorzystanie czasu oczekiwania na dziecko” (DPLiL 121). W święto Ofiarowania Pańskiego w wielu parafiach po skończonej Eucharystii wierni z zapalonymi świecami powracają do swoich rodzin. Święto to jest także świętem „życia konsekrowanego” (DPLiL 122).

2. GŁÓWNE ZAGADNIENIA DLA KATECHEZY W OKRESIE ADWENTU I BOŻEGO NARODZENIA WYNIKAJĄCE Z RÓŻNYCH FORM POBOŻNOŚCI LUDOWEJ

Katecheza powinna uwzględniać teologię poszczególnych okresów roku liturgicznego, aby przygotowywać dzieci i młodzież do ich przeżywania we wspólnocie parafialnej i rodzinnej. Konstytucja o liturgii żąda wprost, aby nabożeństwa ludu chrześcijańskiego „uwzględniając okresy liturgiczne, [...] zgadzały się z liturgią, z niej poniekąd wyływały i do niej wiernych prowadziły [...]” (KL 13). Stąd też w katechetycznym przepowiadaniu, które powinno przygotowywać do uczestnictwa w różnych celebracjach mających formy

¹⁰ Por. DPLiL 118.

¹¹ Zob. *Mszał Rzymski dla diecezji polskich*. Poznań 1986 s. (1)-(5).

¹² Por. Łk 2, 22-24.

¹³ OBł. t. I s. 99-108.

¹⁴ Tamże s. 108-117.

pobożności ludowej, należy zawsze nawiązywać do specyfiki danego okresu liturgicznego i równocześnie podkreślać związek tych celebracji z liturgią sprawowaną w tym konkretnym okresie.

2.1. *Katechetyczne przepowiadanie w okresie Adwentu*

Katecheza prowadzona w okresie Adwentu powinna zwracać uwagę dzieciom i młodzieży na charakter tego okresu, a także wyjaśniać różne formy pobożności ludowej, jakie są wówczas praktykowane.

„Okres Adwentu ma podwójny charakter. Jest okresem przygotowania do uroczystości Narodzenia Pańskiego, przez którą wspominamy pierwsze przyjście Syna Bożego do ludzi. Równocześnie jest okresem, w którym przez wspomnienie pierwszego przyjścia Chrystusa kieruje się dusze ku oczekiwaniu Jego powtórnego przyjścia na końcu czasów. Z obu tych względów Adwent jest okresem pobożnego i radosnego oczekiwania”¹⁵ *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii* mówi jeszcze coś więcej o Adwencie, nazywając go także czasem nawrócenia i nadziei. Do nawrócenia wzywa główny prorok adwentowy, Jan Chrzciciel, który woła: „Nawróćcie się, bo bliskie jest królestwo niebieskie” (Mt 3, 2). Nadzieja adwentowa zaś jest także uzasadniona, „bo zbawienie dokonane przez Chrystusa (por. Rz 8, 24-25) i obecność Jego łaski w świecie osiągnie z czasem doskonałość i pełnię, dzięki czemu obietnica przemieni się w spełnienie, wiara w oglądanie, a my «będziemy do Niego podobni, bo ujrzymy Go takim, jakim jest» (1 J 3, 2)” (DPLiL 96). W związku z tym w katechezie adwentowej powinny być obecne trzy zasadnicze tematy, a mianowicie: wspomnianie pierwszego przyjścia Chrystusa i oczekiwanie na Jego przyjście na Sąd Ostateczny, konieczność nawrócenia oraz radosna nadzieja na osiągnięcie doskonałości i pełni dokonanego zbawienia przez Jezusa Chrystusa.

Różne formy pobożności ludowej szczególnie akcentują w Adwencie długie oczekiwanie na przyjście Jezusa Chrystusa, a także rolę proroków, przez których Bóg umacniał nadzieję ludzi Starego Testamentu. Jest w nich także duży podziw dla Bożego planu zbawienia, zgodnie z którym Bóg wszechmocny stał się dzieckiem i narodził się z pokornej i biednej Dziewicy z Nazaretu. Ponadto pobożność ludowa bardzo mocno wzrusza się przeżywając prawdę,

¹⁵ *Ogólne Normy Roku Liturgicznego i Kalendarza*. W: *Mszal Rzymski dla diecezji polskich*. Poznań 1986 s. [70] nr 39.

że dla Józefa i Maryi, która miała porodzić Mesjasza, nie było miejsca „w Betlejem, w żadnej gospodzie” (por. Łk 2, 7)¹⁶ Katecheza, nie negując tego, co jest w pobożności ludowej, ma za zadanie wyjaśniać, że nie wystarczy wzruszać się nad ubogim narodzeniem Chrystusa i jedynie podziwiać Boży plan zbawienia, ale trzeba przede wszystkim, wspominając to pierwsze przyjście Jezusa Chrystusa, przygotowywać się także na Jego powtórne przyjście na Sąd ostateczny.

Dużego pogłębiania w katechetycznym przepowiadaniu domaga się także drugi temat adwentowy, który jest obecny w pobożności ludowej, a mianowicie konieczność nawrócenia. Pogłębianie tego tematu powinno doprowadzać do prawdziwej przemiany ludzkich serc, tj. do zmiany sposobu myślenia i postępowania, a nie tylko do uwolnienia się na krótki czas od grzechów.

Przed katechezą stoi jako bardzo trudne zadanie powiązanie z Adwentem jego trzeciego tematu, którym jest ukazanie tego okresu jako czasu radosnej nadziei, że zbawienie dokonane przez Chrystusa i obecność Jego łaski w świecie osiągnie z czasem doskonałość i pełnię¹⁷ Jest to bowiem najlepsza droga prowadząca do opierania się na Bogu oraz do bezgranicznego zaufaniu Jego dobroci i wszechmocy. Temat nadziei jest bardzo bliski tematowi nawrócenia, które sprawia Bogu radość, a grzesznikowi daje nadzieję na odzyskanie utraconego dziedzictwa i wieczne życie z Bogiem¹⁸

Dla przybliżenia treści Adwentu katecheta powinien wykorzystać zakorzeniony już w pobożności ludowej wieniec adwentowy. Zwracając uwagę dzieciom i młodzieży na zapalanie w poszczególne niedziele adwentowe kolejnych czterech świec znajdujących się w tym wieńcu, katecheta pouczy, że jest to symbol upamiętniający różne etapy historii zbawienia aż do przyjścia Jezusa Chrystusa. Symboliczne jest też samo światło świec, które oznacza owe światła, którymi Bóg przez proroków oświecał Lud Boży Starego Testamentu, rozjaśniając mroki długiego okresu oczekiwania na pojawienie się Słońca sprawiedliwości – Jezusa Chrystusa (por. Ml 3, 20; Łk 1, 78)¹⁹

Katecheta powinien wyjaśnić katechizowanym sens i treść, jaką mają dwie nowenny odprawiane w Adwencie, tj. Nowenna przed Uroczystością Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny i Nowenna przed Bożym Narodzeniem. Powinien też wskazać na ich widoczny związek z okresem Adwentu.

¹⁶ Por. DPLiL 97.

¹⁷ Por. DPLiL 96.

¹⁸ Por. Łk 15, 11-32.

¹⁹ Por. DPLiL 98.

Maryja przez przywilej Niepokalanego Poczęcia została przygotowana przez Boga na Matkę obiecanego Mesjasza, Syna Bożego, Jezusa Chrystusa. I w ten sposób staje się główną postacią adwentową. Katecheta powinien zwrócić też uwagę na sam fakt długości oczekiwania na Mesjasza oraz na wszystkie symbole i proroctwa Starego Testamentu, które przypomina wiernym liturgia okresu Adwentu²⁰ Zadaniem katechety jest zaznajomić katechizowanych z tekstami, które wypadają w czasie Nowenny przed Bożym Narodzeniem, czyli w dniach od 15 do 23 grudnia. Są to przede wszystkim krótkie czytania biblijne wraz z responsoriami, a szczególnie tzw. wielkie antyfony (od 17-23.12)²¹

Misterium Bożego Narodzenia zapada w świadomość dzieciom przede wszystkim przez żłóbek betlejemski, który urządza się – zarówno w kościele jak i w domach wierzących – już w Adwencie. Katecheta, wykorzystując tę formę pobożności ludowej, musi dokonać łagodnego przejścia od elementów dekoracyjnych do głównych tematów żłóbka, czyli do ubóstwa i poniżenia Syna Bożego, oraz podkreślić Jego gotowości spełniania do końca i bez reszty woli Bożej.

2.2. *Katechetyczne przepowiadanie w okresie Narodzenia Pańskiego*

Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii wyjaśnia, jakie tajemnice obchodzi Kościół w okresie Narodzenia Pańskiego. Są to „Jego pełne pokory narodzenie się w Betlejem, obwieszczony pasterzom jako tym, którzy stanowią początek nowego Izraela przyjmującego Zbawiciela, i objawienie się Mędrcom przybyłym ze Wschodu (por. Mt 2, 1), jako pierwszym spośród pogan, którzy w nowo narodzonym Jezusie uznają i uwielbiają Chrystusa Mesjasza. To objawienie Mesjasza dopełnia się nad rzeką Jordan, gdy Ojciec niebieski ogłasza Jezusa jako «Syna umiłowanego» (Mt 3, 17), który publicznie zapoczątkował swe mesjańskie posłannictwo, a w cudzie przemienienia wody w wino w Kanie Galilejskiej «objawił swoją chwałę i uwierzyli w Niego Jego uczniowie» (J 2, 11)” (DPLiL 106).

W pobożności ludowej w okresie Narodzenia Pańskiego szczególnie obecne są wydarzenia z dzieciństwa Jezusa Chrystusa, w których objawiła się Jego

²⁰ Por. DPLiL 102.

²¹ LG I s. 296-338.

miłość do ludzi²² Wobec tego katecheta winien często powoływać się na słowa z Ewangelii św. Jana: „Tak bowiem Bóg umiłował świat, że Syna swego umiłowanego dał, aby każdy, kto w Niego wierzy, nie zginął, ale miał życie wieczne” (J 3, 16). Tę miłość Chrystusa ujawnia starożytny zwyczaj, praktykowany do naszych czasów w uroczystość Objawienia Pańskiego, a polegający na znaczeniu drzwi domów krzyżem, cyfrą nowego roku oraz inicjałami Trzech Króli: K+M+B, co się tłumaczy formułą: „Christus mansionem benedicat” Formuła ta jest prośbą skierowaną do Chrystusa o błogosławieństwo dla mieszkańców jakiegoś domu czy pomieszczenia przez wstawiennictwo tych trzech Mędrców.

Najświętszym znakiem niezwyklej miłości Chrystusa do ludzi jest Ewangelia – Dobra Nowina, która już od dwu tysięcy lat rozjaśnia wszelkie ciemności. Katecheta powinien ten temat szczególnie podkreślić w święto Objawienia Pańskiego. Wówczas bowiem bardzo czytelnym znakiem podążania za Chrystusem, który jest „światłością na oświecenie pogan” (Łk 2, 32), jest procesja z pobłogosławionymi i zapalonymi świecami. W katechezie należy także zwrócić uwagę na wymowę gromnicy przechowywanej w domu. *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii* uczy, że „przechowywana w domach gromnica powinna być dla wiernych znakiem Chrystusa jako «światłości świata», a zatem także motywem wyrażania wiary w Niego” (DPLiL 123). Podkreślając taką wymowę gromnicy, podaje się ją człowiekowi konającemu.

W okresie Bożego Narodzenia godny poruszenia jest także temat solidarność Boga z biednym i grzesznym człowiekiem. Jezus Chrystus bowiem stał się człowiekiem i przyszedł na świat „dla nas ludzi i dla naszego zbawienia” (*Credo*). „Będąc bogatym, dla was stał się ubogim, aby was ubóstwem swoim ubogacić” (2 Kor 8, 9). Katechizowani, chcąc odpowiedzieć na tę Bożą solidarność z nimi, powinni się solidaryzować z wszystkimi, którzy – podobnie jak Mędrcy ze Wschodu – pochodzą z dalekich stron. „W stosunku do takich ludzi, bez względu na to, czy są to chrześcijanie, czy też nie, pobożność ludowa przyjmuje postawę życzliwego zrozumienia i czynnej solidarności” (DPLiL 118). Ten temat katecheta powinien podjąć, przygotowując dzieci i młodzież do przeżywania uroczystości Objawienia Pańskiego. Teoretyczny problem solidarności Boga z ludźmi powinien prowadzić do podjęcia w jakiś, chociażby niewielki, sposób współpracy w ewangelizacji różnych narodów, a także do głębokiego przeżywania misyjnego charakteru Epifanii. Miłość Boga bowiem nie zna granic i obejmuje wszystkich ludzi.

²² Por. Iz 9, 5; J 3, 16.

Boże Narodzenie – przyjście na świat Odwiecznego Słowa Bożego w małym Dziecięciu, którego urodziła Dziewica Maryja – wzywa do omawiania problemu świętości ludzkiego życia jako cudownego wydarzenia, które ma miejsce tylekroć, ilekroć kobieta rodzi dziecko. Katecheta powinien zwrócić uwagę katechizowanych na choinkę, która symbolizuje drzewo życia zasadzone w środku ogrodu Eden²³, a także drzewo krzyża, z którego zrodziło się dla nas życie wieczne. Stąd zaś prowadzi już prosta droga do ukazania Chrystusa, który jest prawdziwym drzewem życia, wywodzącym się z naszego rodu, a który narodził się z Dziewicy Marii. Jest On drzewem zawsze zielonym²⁴ i pełnym duchowych owoców, które symbolizują wszystkie ozdoby choinkowe. Piękną formą wdzięczności dla Chrystusa, który obdarowuje nas swoimi duchowymi darami, jest składanie pod choinkę darów dla ludzi biednych, z którymi Chrystusa się utożsamia.

Przygotowaniem katechizowanych do przeżywania święta Świętej Rodziny z Nazaretu: Jezusa, Marii i Józefa, będzie poruszany na katechezie problem świętości życia oraz stylu życia rodzinnego na wzór Świętej Rodziny. Rozważanie tego samego zagadnienia powinno być także przygotowaniem dzieci i młodzieży do przeżywania święta Chrztu Pańskiego. W święto to bowiem, wspominając chrzest Jezusa Chrystusa w Jordanie, katechizowani powinni wracać do swoich duchowych narodzin w sakramencie chrztu świętego i do zobowiązań wówczas przyjętych.

Okres Bożego Narodzenia to czas radości i pokoju, czego spragnieni są ludzie wszystkich czasów i wszystkich kontynentów. Katecheta powinien wskazać na duży ładunek radości i pokoju w naszych polskich kolędach. Ponadto katecheta, chcąc zaakcentować konieczność życia we wzajemnej zgodzie, miłości i pokoju, powinien powołać się na wieczerzę wigilijną, w czasie której powszechnie odżywają więzy rodzinne, przyjacielskie i sąsiedzkie.

Przygotowaniem do przeżywania święta Świętych Młodzianków, czyli dzieci pomordowanych przez Heroda z powodu jego ślepej nienawiści do Chrystusa²⁵, powinno być wzywianie, zwłaszcza młodzieży, do okazywania szacunku kobietom w ciąży, do duchowej adopcji dzieci poczętych oraz do organizowania różnych funduszy, aby dzieci z biednych rodzin mogły znaleźć odpowiednie warunki do zdobywania wiedzy. Równocześnie katecheta powinien formować u dzieci i młodzieży postawę dezaprobaty dla wszelkiej prze-

²³ Por. Rdz 2, 9.

²⁴ Por. Łk 23, 31.

²⁵ Por. Mt 2, 16-17.

mocy, która szczególnie brutalnie objawia się w aborcji czy w molestowaniu seksualnym.

Uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki Maryi (1 stycznia) wzywa do rozważań na temat wielkiego Bożego daru, jakim jest pokój. Dzień ten jest powszechnie przeżywany jako dzień życzeń. Katecheta powinien uświadamiać dzieciom i młodzieży, aby życząc sobie „szczęśliwego Nowego Roku” pamiętali, że „nowy rok” pozostaje pod władzą Chrystusa, do którego należą dni i wieki²⁶ Katechizowani powinni także pomyśleć o Chrystusie Księżu Pokoju i Dawcy daru pokoju dla ludzi, kiedy będą sobie w tym dniu życzyć pokoju. Dar ten ma głębokie korzenie biblijne, chrystologiczne i wybitnie bożonarodzeniowe. Katecheci, przygotowując katechizowanych do przeżywania dnia 1 stycznia, powinni wskazywać na konieczność modlitwy o pokój oraz uczyć doceniania takich wartości, jak: świętość życia, wolność, solidarność, godność osoby ludzkiej, braterstwo, prawo do pracy, szacunek dla przyrody. Konieczność obecności akcentu maryjnego w tym dniu powinna skłonić katechetów do ukazywania Maryi, Bożej Rodzicielki, jako Tej, która dała światu Jezusa Chrystusa – Księcia Pokoju. Rozważanie tytułu „Bogarodzica Dziewica” powinno skłonić katechetę do wspólnej refleksji z katechizowanymi, iż dziewicze macierzyństwo Matki Bożej, jako szczególne wydarzenie zbawcze, „dla Maryi była to podstawa i przyczyna Jej szczególnego wywyższenia, a dla nas źródło łaski i zbawienia, gdyż przez Nią «otrzymaliśmy Dawcę życia wiecznego»”²⁷ (DPLiL 115).

Przyjście na świat Jezusa Chrystusa w ubogiej betlejemskiej stajni wytwarza nastrój ubóstwa, prostoty, pokory i zaufania Bogu. Wobec tego również te tematy powinny dominować w katechetycznym przepowiadaniu w okresie Bożego Narodzenia. Te wszystkie prawdziwe wartości zawarte w Bożym Narodzeniu, które pobożność ludowa przeżywa wprost instynktownie, mogą być wielką pomocą, aby zdrowa tradycja religijna stała się konkurencyjna wobec traktowania tego okresu jako okazji do konsumizmu i wchodzenia do chrześcijańskich rodzin, w sposób bardzo brutalny, neopogaństwa.

Zadaniem katechety będzie wskazanie na modlitewne czuwanie w nocy 31 grudnia, zakończone celebrowaniem Eucharystii, jako na bardzo właściwą odpowiedź na „szaleństwa” przełomu starego i nowego roku, w której zawiera się świadomie podjęta ofiara dla Chrystusa, który jest Alfą i Omega.

²⁶ Por. Ap 1, 8; 22, 13.

²⁷ *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, 1 stycznia, Oktawa Narodzenia Pańskiego: Uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki Maryi, Kolekta.

W związku ze zwyczajem istniejącym w uroczystość Objawienia Pańskiego, jakim jest tzw. wymiana „darów Epifanii”, czyli obdarowywanie siebie wzajemnie różnymi podarunkami, katecheta powinien powiązać ten zwyczaj z narodzeniem pokornego Chrystusa w skrajnym ubóstwie. Motywacją dla tego zwyczaju jest nie tylko opowiadanie ewangeliczne o darach przyniesionych Jezusowi przez Mędrców ze Wschodu²⁸, ale przede wszystkim obdarowanie ludzi przez Boga największym Darem, jakim jest narodził się Mesjasz – Emmanuel²⁹

Temat pokory i ubóstwa katecheta powinien poruszyć, przygotowując dzieci i młodzież na święto Ofiarowania Pańskiego. Ilustracją zaś do tego tematu jest pełna pokory postawa Maryi, która poddając się obrzędowi oczyszczenia według Prawa Mojżeszowego³⁰ przyniosła Jezusa do świątyni, aby Go przedstawić Bogu. Równocześnie złożyła ofiarę ludzi ubogich³¹ Poza tym przeżywanie w święto Ofiarowania Pańskiego takich treści jak: „posłuszeństwo Józefa i Maryi Prawu Mojżeszowemu, ubóstwo Świętej Rodziny oraz dziewictwo Matki Jezusa, spowodowało, że dzień 2 lutego stał się także świętem tych, którzy poświęcili się służbie Pana i braci w różnych formach życia konsekrowanego” (DPLiL 122).

*

Podsumowując problem wykorzystania w katechetycznym przepowiadaniu w Okresie Adwentu i Bożego Narodzenia różnych form pobożności ludowej, należy podkreślić ich wielkie bogactwo treściowe. Katecheta, znając te treści, powinien je ukazywać dzieciom i młodzieży, zwracając uwagę na ich głęboko zakorzenienie w świadomości wierzących. Ponadto autentycznie tłumacząc te różne formy pobożności ludowej, będzie je oczyszczał z tego wszystkiego, co jest obce duchowi religijnemu i liturgii Kościoła. A w końcu jego nauczanie musi być tak ukierunkowane, aby katechizowani dochodzili do przekonania o pierwszeństwie „liturgii nad wszelkimi innymi możliwymi i prawnie uznanymi formami modlitwy chrześcijańskiej” (DPLiL 11). Liturgia bowiem i tylko ona jest „źródłem i szczytem całego życia chrześcijańskiego”

²⁸ Por. Mt 2, 11.

²⁹ Por. Iz 7, 14; 9, 6; Ml 1, 23.

³⁰ Por. Kpł 12, 1-8.

³¹ Por. Łk 2, 24; Kpł 5, 7; 12, 8.

LITERATURA

- B a r t o s z e w s k i K.: Advent w tradycji polskiej. W: Encyklopedia Katolicka. T. 1. Lublin 1973 kol. 114.
- B a r t y n o w s k i M.: Wigilia Bożego Narodzenia. Encyklopedia Kościelna. T. XXXI s. 139-143.
- B ł o Ń s k a M.: Boże Narodzenie w folklorze. Encyklopedia Katolicka. T. 2. Lublin 1976 kol. 869-873.
- B u r z a w a S.: Advent. Kraków 1994.
- G l o g e r Z.: Obrzędowość ludowa Bożego Narodzenia, jej początek i znaczenie pierwotne. Poznań 1926.
- S y c z e w s k i T.: Zwyczaje, obrzędy i wierzenia okresu Adwentu i Bożego Narodzenia w regionie nadbużańskim. Drohiczyn 2002.

VARIOUS FORMS OF POPULAR PIETY IN CATECHESIS

S u m m a r y

The article consists of two basic parts. The first one presents the most important forms of popular piety of the Advent and Christmas periods that should be included in catechesis, and in the second one the main issues are discussed for catechesis of the periods of Advent and Christmas on the basis of various forms of popular piety.

The basis for analyzing the subject was the document of the Congregation for Divine Cult and Sacramental Discipline issued in 2002 under the title *Directory on Popular Piety and Liturgy*. The present article shows the rich content of various forms of popular piety and the possibilities of using them in catechesis, which in turn will allow children and young people to learn about their genuine theological contents.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: Advent, Boże Narodzenie, choinka, katecheta, katecheza, liturgia, nowenna, pobożność ludowa, przepowiadanie, święta, wieniec adwentowy, żłóbek.

Key words: Advent, Christmas, Christmas tree, catechist, liturgy, novena, popular piety, preaching, holidays, Advent wreath, manger.